

**TÛTHOOME
KÎTHARAKA
NGIRÎNDI YA**

1

ÎBUKU RÎA MÛRUTWA

©KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

RÛÛTHA

Îbuku rîrî irîkarîtue kîwatho. Gûtirî gacuncî kabatîiri kûrutwa kana kûgarûranua na njîra yonthe îra ya kîmîtambo ta gûkoobia, kûrekondi kana kûrîrûthîra bûngî, gûtarî na rûûtha kuuma kîrî mwandîki.

Rîandîkîtwe mbere ni:

@ Kenya institute of Curriculum Development

ISBN: 978-9914-43-251-0

Rîandîkîtwe na rîarutithua nî:

Kenya Institue of Curriculum Development

Îthandûkû rîa Barûa (P.O BOX) 30231 – 00100

Nairobi, Kenya

Thimû (020) 3749900 -9, 3747994

Barûa ya thimû (fax) +254(020)3639130

Barûa ya mîtambo: info@kicd.ac.ke

MARA MARÎKU

KÎTHOOMO KÎA MBERE: MÛCIÎ	1
KÎTHOOMO KÎA BIÎRÎ:	10
CUKURU YAKWA	10
KÎTHOOMO KÎA BITHATÛ: MÎTUGO ÎMÎEGA	16
KÎTHOOMO KIA BINA: ÛGIMA BWA MWÎRÎ.....	22
KÎTHOOMO KIA BITANO:	29
MATHAA NA MAGIITA	29

KÎTHOOMO KÎA MBERE: MÛCIÎ

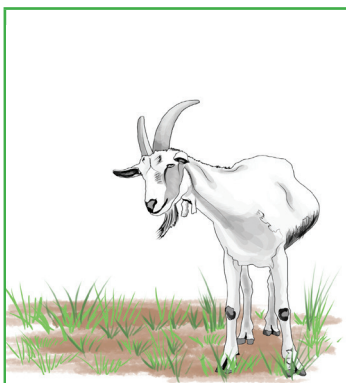
A. Thikîria na ûcokeerie

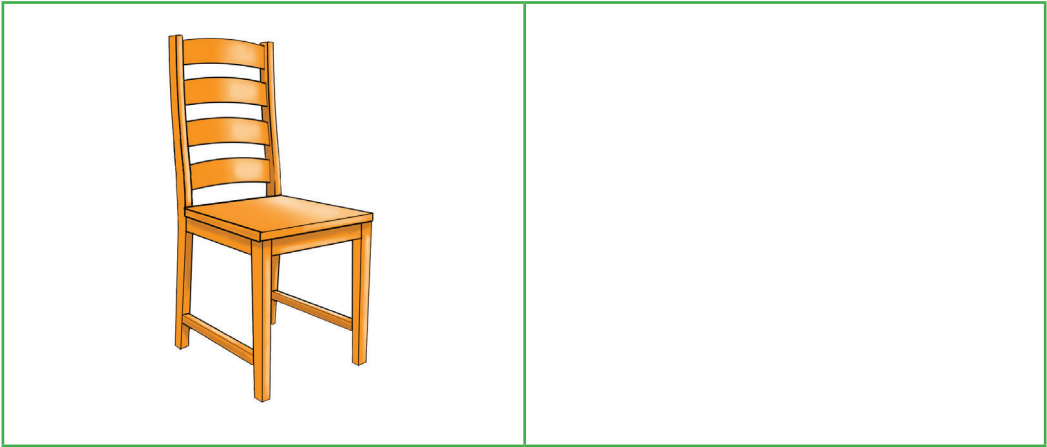
Ngûgî ya Mbere

Thikîria rwîmbo na ûrwine bwega.

Ngûgî ya Cîrî

a) Raitha mbica ino na uge bûra ûkwona.

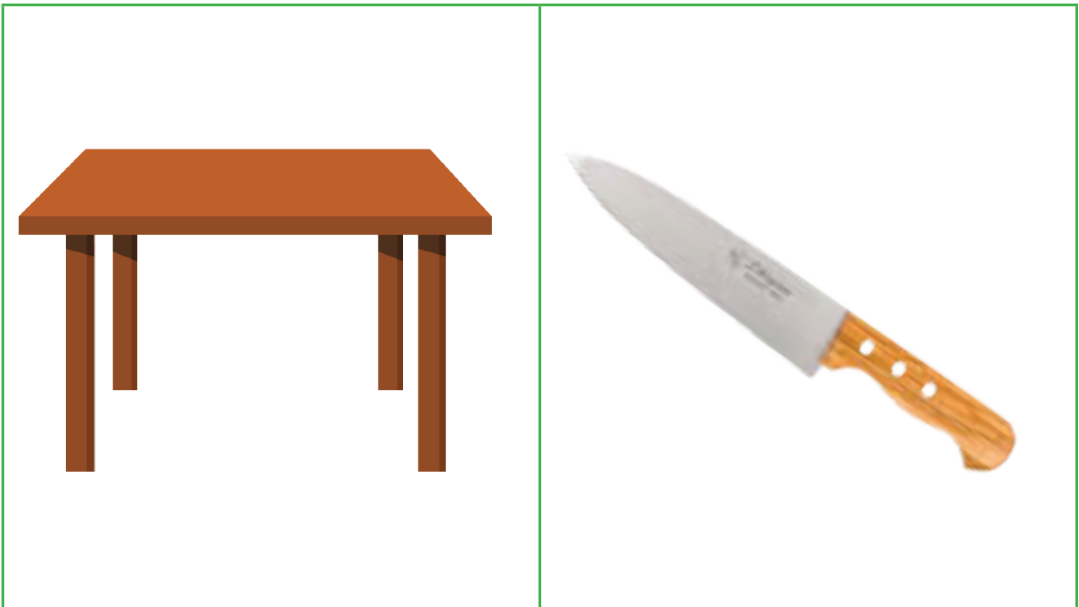

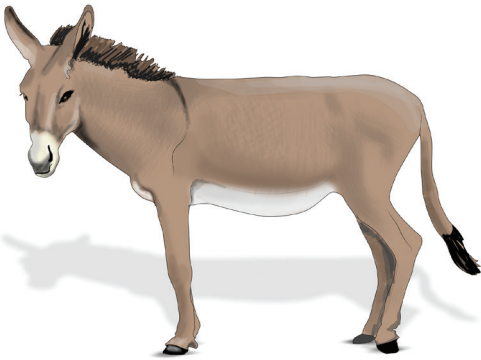
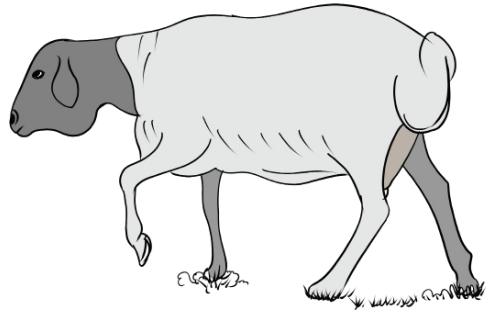
b) Tunga centenci ûgîtûmagîra mîgambo înu.

B. Gatwarie

Ngûgî ya Mbere

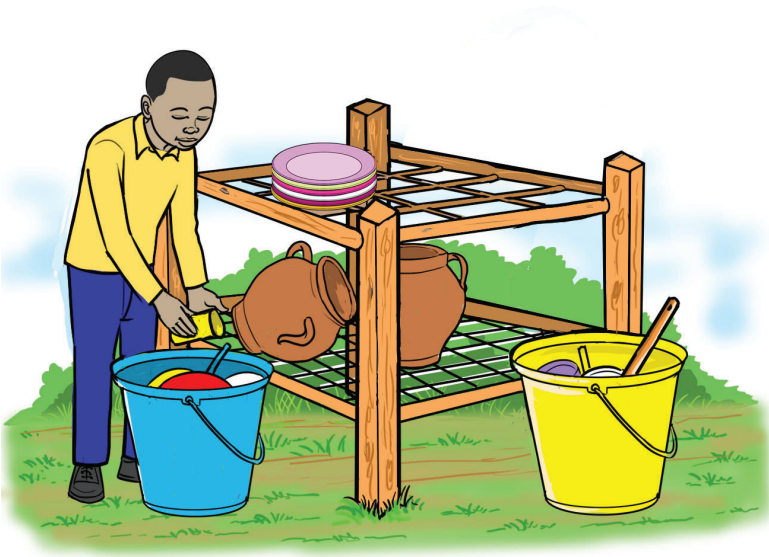
Raitha mbica ino. Imbi ûkwona?

Ngûgî ya Cîrî

a) Raitha mbica ino. Imbi ûkwona twana tûkîrûtha?

b) Thikîria bûra mûcoore waku akuuga na ûrûthe bu.

1. Ciata kîraci kîenu.
2. Girangia meetha.
3. Inga mûrango.
4. Banga mabuku maaku.

Ngûgî ya Ithatû

Uga mîgambo îno ya nkeethi.

Muuga

îthi bwega

ûgûkîra bwega?

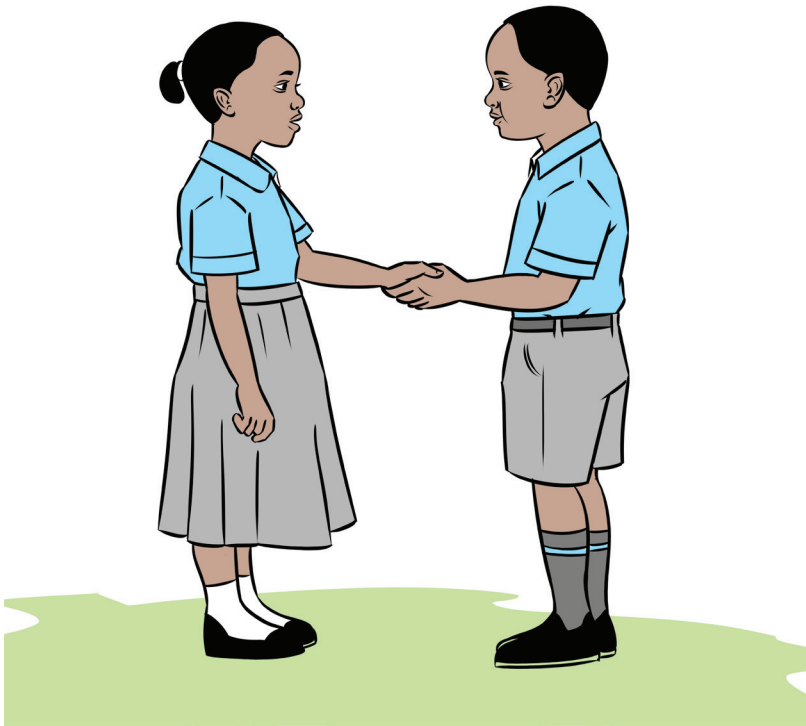
ûgûtinda bwega?

maama bwega

rara bwega

Ngûgî ya Inya

a) Raitha mbica ino na uge bûra ûkwona.

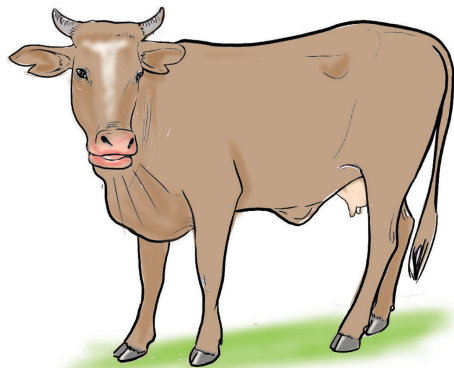
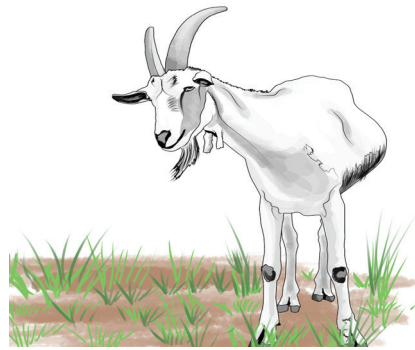
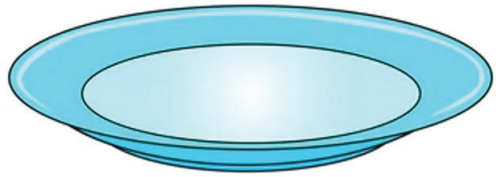
b) Tûkethanie ta twana tûtû tûrî mbicani.

C. Gatûthoome

Ngûgî ya Mbere:

Gatûceethe

Raitha mbica ino na uuge bûra ûkwona.

Ngûgî ya Cîrî

Thuura kandi cia mariîtwa na uuge kîra ûkwona.

Ngûgî ya Ithatû:

Ngûgî yîngî

Ûgîthethagîrua i mûciari kana mûkaria waku, andîka mariîtwa ma into na nyamû ira ikaraga mûciî.

D. Gatwandîke

Ngûgî ya Mbere

Andîka ntemwa (mbarithia) ino ruoni.

a e i î o u û

Ngûgî ya Cîrî

- Andîka ntemwa inu irî agu îgûrû îbukuni.
- Bûrî baîrî baîrî, ûmbaani ntemwa inu bwandîka ruoni, bûgîtmagîra yûûmba.

Ngûgî ya Ithatû

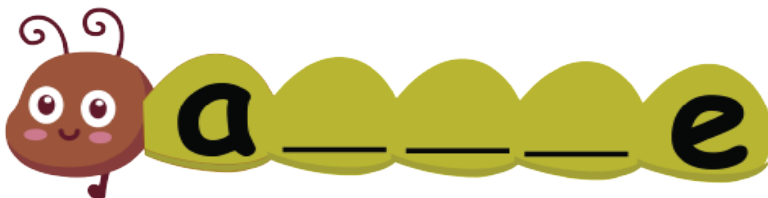
Gemia ntemwa ino.

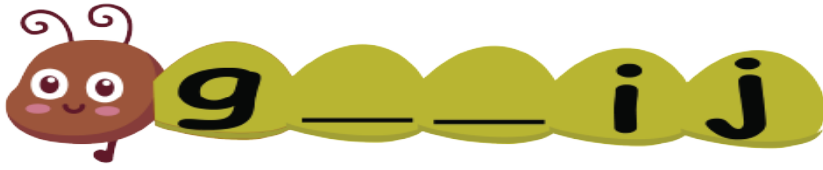
A a B b C c D d E e
G g H h I i Î î J j
K k M m N n O o P p
R r T t U u U û W w
Y y

Ngûgî ya Inya:

Ngûgî yîngî

Ûyûrîria ntemwa ira ikûûra aaga.

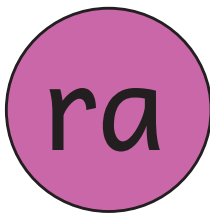
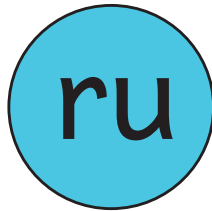
KÎTHOOMO KÎA BIÎRÎ:

CUKURU YAKWA

A. Thikîria na ûcokeerie

Ngûgî ya Mbere

- Raitha mîcooro îno.
- Imbi ûkwona?
- Îra mûcoore waku kîra wona mbicani.

Ngûgî ya Cîrî

Bûri baîrî baîrî,

- Thoomani kîra kîrî mîcooroni înu.
- Thikîria mûcoore waku akîthooma.

Ngûgî ya Ithatû

Bûri baîrî baîrî,

- a) Gwatithaniani mîtamûkîre îra îrî konani ithatû kûthondeka mûgambo.
- b) Gwatithaniani mîtamûkîre îra îrî ithiûrûrîni kûthondeka mûgambo.
- c) Gwatithaniani mîtamûkîre îra îrî mîrabani kûthondeka mûgambo.
- d) Thoomanîrani mîgambo înu.
- e) Thikîîria mûcoore waku akîthooma mîgambo înu.

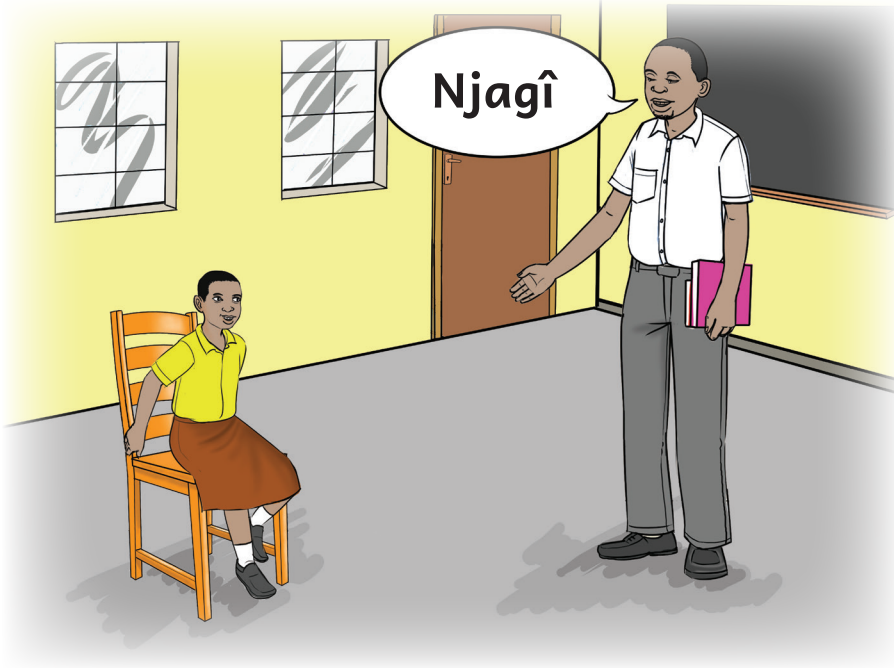
B. Gatwarie

Ngûgî ya Mbere

Îra mûcoore waku,

- a) Bûra arimo bakwîraga ûrûthe.
- b) Ikî wathîkagîra arimo?

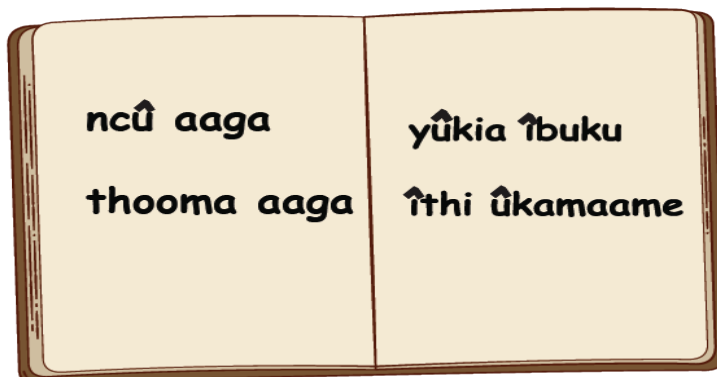
Ngûgî ya Cîrî

- a) Raitha mbica înu.
- b) Nata mwarimo akwîra Njagî arûthe?
- c) Nata Njagî abatîiri kûrûtha?
- d) Ikî nûntû Njagî abatîiri kwathîkîra mwarimo?

Ngûgî ya Ithatû

- a) Raitha mbica îno.

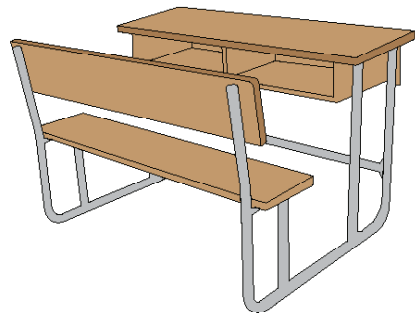
- b) Îra mûcoore waku bûra akûrûtha.
c) Rûtha bûra mûcoore waku akwîra ûrûthe.

C. Gatûthoome

Ngûgî ya Mbere

Bûrî ikundini,

- a) Raithani mbica ino na buuge bira bûkwona.

- b) Gweta mîtamûkîre îra irî mwambîrioni wa mîgambo înu.

Ngûgî ya Cîrî

a) Tamûka ntemwa ira irî mîgamboni îno bwega.

karamu   cukuru   mwarimo   kîeni

b) Thooma mîgambo înu.

Ngûgî ya Ithatû

Bûri baîrî baîrî,

a) Gwetani mariîtwa ma into bira birî cukuru.

b) Thoomani mariîtwa mamu.

c) Andîkani mariîtwa mamu mabukuni meenu.

D. Gatwandîke

Ngûgî ya Mbere

Andîka mîgambo îno ruoni.

meetha   îbuku   gîtî   kîbaû

Ngûgî ya Cîrî

Ûyûrîria ntemwa ira ikûûra aaga.

m-rang-   îb-ku   k-ram-   k-rac-

Ngûgî ya Ithatû

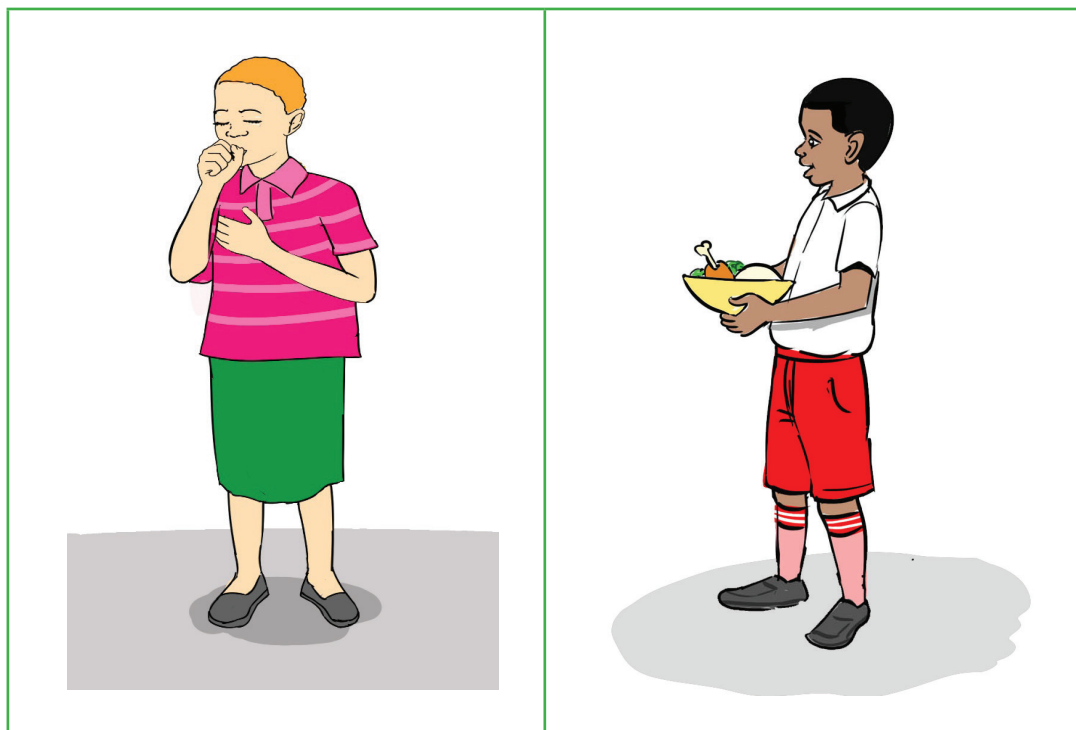
- a) Thikîria mwarimo akîthooma centenci.
- b) Andika centenci inu.

KÎTHOOMO KÎA BITHATÛ: MÎTUGO ÎMÎEGA

A. Thikîria na ûcokeerie

Ngûgî ya Mbere

Imbi ûkwona mbicani îno?

Thikîria karûgono ka mwarimo.

- Imbi îkwarîrûa ku?
- Gweta mariîtwa ma antû kuuma karûgononi.
- I mîgambo îrîkû îkwonania mîtugo îmîega karûgononi?

Ngûgî ya Cîrî

Bûrî ikundini,

- Thikîrîrîani mwarimo akiina rwîmbo.
- Inaani rwîmbo rûru bwega.

B. Gatwarie

Ngûgî ya Mbere

Îcairi

- Imbi ûkwona mbicani îno?

- Uga îcairi rîrî.

Mbugaga karibû, mûgeni aaya mûcîî,
nkendamîîra na nkamûkeethia.

Mbugaga îthi bwega, mûgeni akiumagarûka,
Nkauga ibwega, ndanenkerwa kîewa.

Ngûgî ya Cîrî:

Gûceetha

a) Ceethani rwaria rûrû gatîgatî ka **Gaceri** na **Mûtethia**.

Gaceri: Ntetheeria na karamu itû Mûtethia.

Mûtethia: Ndî na kamwe akî bai. Romba Mûnene nûntû eena twîrî.

Gaceri: Ibwega mono.

Mûtethia: Î îbwega Gaceri.

b) I mîgambo îrîkû îkwonania mîtugo îmîega rwariani rûru?

c) Gweta mîgambo îngî îra yonanagia mîtugo îmîega.

Ngûgî ya Ithatû

Bûrî ikundini, ceethani mûceetho ûyû wa mîgambo.

a) Yûkia mîgambo kuuma gîkaabûni.

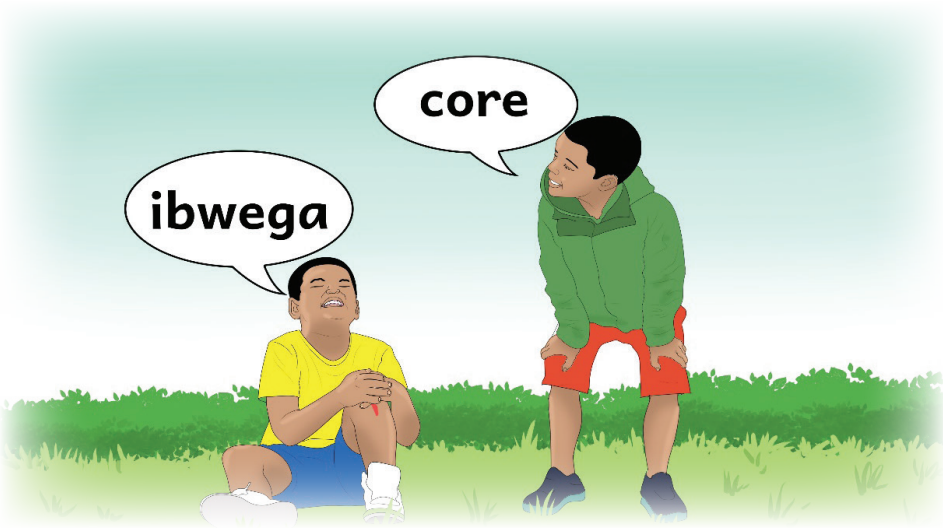
b) Onania mîgambo ûyu ikundiini bira bingî.

c) Tûmîra mîgambo ûyu gûtunga centenci.

C. Gatûthoome

Ngûgî ya Mbere

- Bûrî baîrî baîrî,raithani mbica ino.
- Imbi bûkwona ku?
- Thoomani mîgambo îra îrî mbicani ino.

Ngûgî ya Cîrî

- a) Raitha mûraba ûyû.
b) Thiûrûkîria mîgambo ya mîtugo îmîega mûrabani.

i	b	w	e	g	a	n
w	y	r	h	c	j	d
m	i	t	û	o	p	e
e	n	w	g	r	i	k
h	t	c	u	e	d	e
k	a	r	i	b	û	r
t	û	o	h	k	î	a

D. Gatwandîke

Ngûgî ya Mbere

- a) Thikîria mîgambo îra mwarimo akûthooma.
b) Andîka mîgambo înu îbukuni rîaku.

Ngûgî ya Cîrî

Ûyûrîria twanya tûtû na mîgambo îra îkûbua.

- a) _____ ringa nkengere (Ibwega, Itû).
- b) _____ incereerwe (Ndauga, Ndekera).
- c) _____ nûntû bwa karamu (Ndekera, Ibwega).
- d) _____ thûngîra ndeeni (Karibû, Core).

Ngûgî ya Ithatû:

Ngûgî yîngî

Koobia centenci ino.

- a) Itû tûthi îndî.
- b) Ibwega mono.
- c) Ndekera nticokera bu kâîrî.
- d) Karibû wetû.

KÎTHOOMO KIA BINA: ÛGIMA BWA MWÎRÎ

A. Thikîria na ûcokeerie

Ngûgî ya Mbere

a) Twine rwîmbo rûrû.

Rwîmbo 1

Ingûcaaka, ingûcaaka magego,

Caaka, caaka, caaka.

Caaka, caaka, caaka

nwa ûcaake ta niû?

nwa ûcaake ta niû?

Caaka, caaka, caaka.

Ingwaka, ingwaka maguta,

Gwaka, gwaka, gwaka.

Gwaka, gwaka, gwaka.

Nwa gwake ta niû?

Nwa gwake ta niû?

Gwaka, gwaka, gwaka.

Rwîmbo 2

Caaka, caaka magego maaku,

Macaake o ntugû.

Macaake o ntugû.

Ûkenete, ûkenete mono.

Na ûgakara bwega.

b) Inîra mûciari kana mûkaria waku rwîmbo rûru.

c) Inîra acoore baaku.

Ngûgî ya Cîrî

a) Thikîria îcairi rîru mwarimo akûthooma.

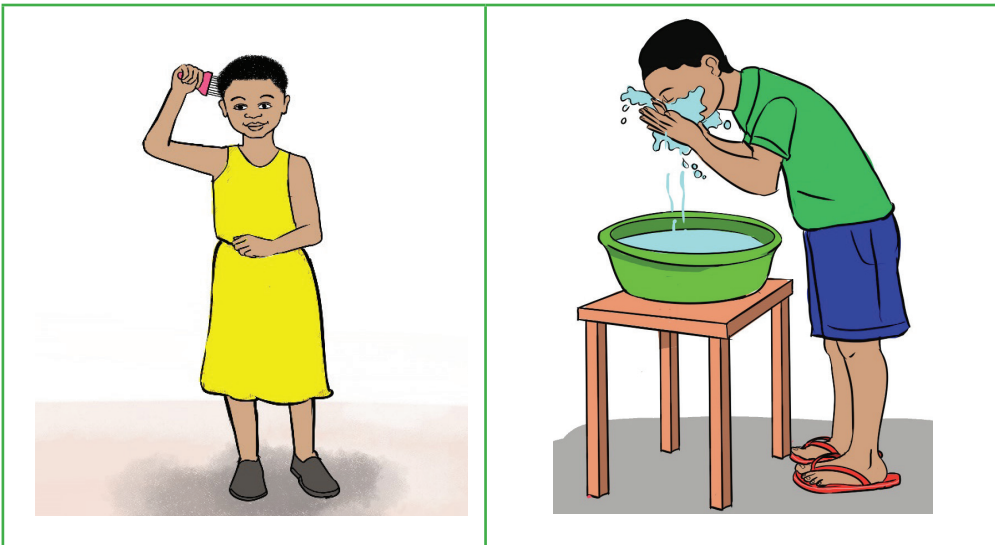
b) Îra mwarimo waku,

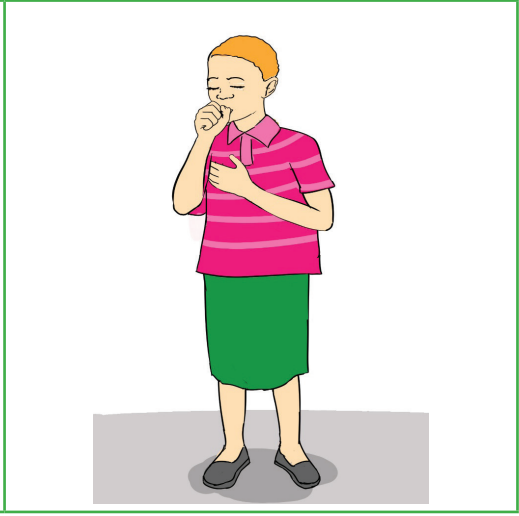
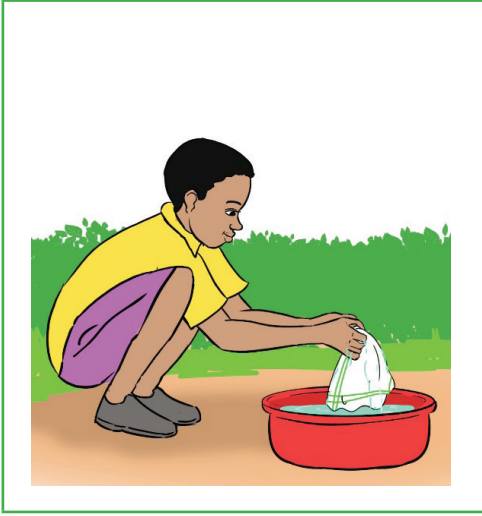
i) Nata mwana arûthaga rûkîrî?

ii) Nata mwana arûthaga cukuru?

Ngûgî ya Ithatû

Raitha mbica ino na uge bûra ûkwona.

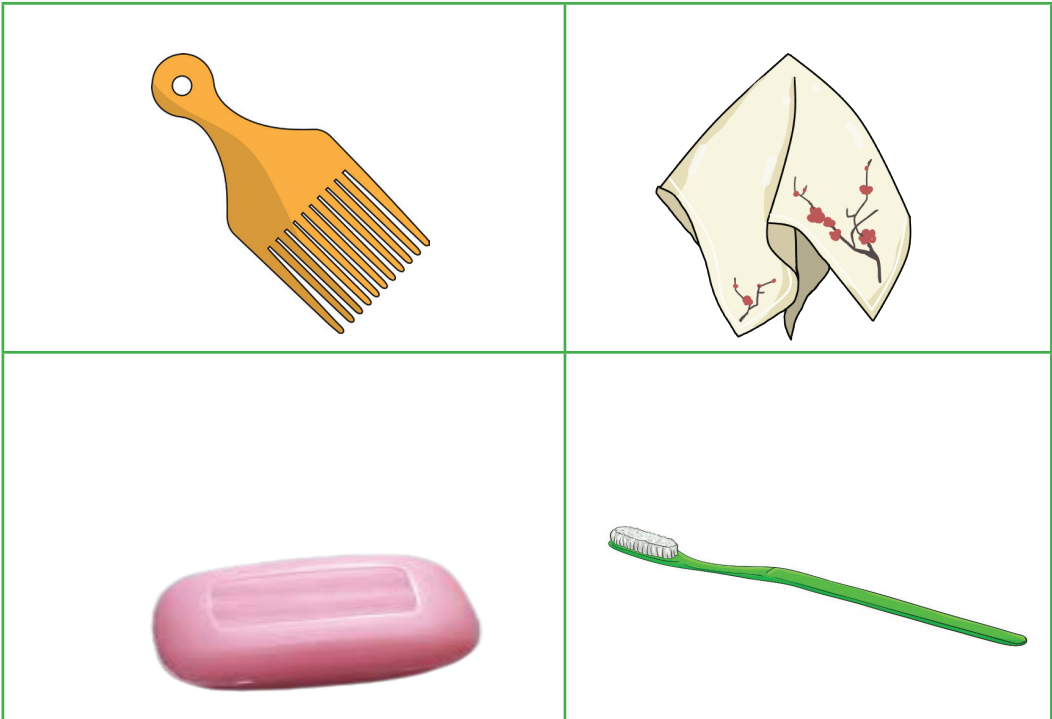

B. Gatwarie

Ngûgî ya Mbere

Raitha mbica ino na uuge bira ûkwona.

C. Gatûthoome

Ngûgî ya Mbere

Raithani mbica ino na bwîrane bûra bûkwona, bûrî baîrî baîrî.

Ngûgî ya Ciîrî

Thooma tûrûgono tûtû.

Ûtheru

Nkunyû ciîna rûko ti mbega. Nitûretagîra mîrimo. Na igakara bûthûku. Imbendete nkunyû ciakwa intheru. Gatûkarage na nkunyû cietû irî indûnge bwega.

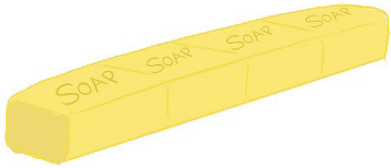

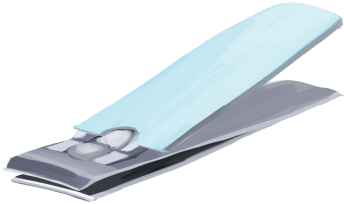
Maami wakwa

Mbîtagwa Karîthi. Ûyû i maami wakwa. Imbendete maami wakwa mono. Gatûkûthamba njara. Itwendete njara intheru.

D. Gatwandîke

Ngûgî ya Mbere

Andîka bûra into bibi bitûmîkaga.

Gîntû	Bûra gîtûmîkaga
	<hr/>
	<hr/>
	<hr/>
	<hr/>

Ngûgî ya Cîrî

a) Coora na ûgemie into bibi.

mûcaaki   gîcanûri   cabuni

b) Onia mûciari kana mûkaria waku bira wacoora.

Ngûgî ya Ithatû

Koobia mîgambo îno na mwandîko ûmwega.

giita

giria

thambia

theria

Ngûgî ya Inya

Ûyûrîria ntemwa ira ikûûra mîgamboni îno.

r-ûy-

mwîr-

c-b-ni

m-ca-ki

KÎTHOOMO KIA BITANO: MATHAA NA MAGIITA

A. Thikîria na ûcokeerie

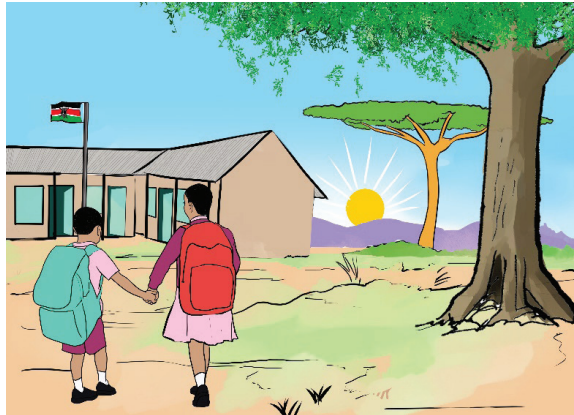
Ngûgî ya Mbere

Cookera bûra mwarimo akauga.

I thaa îmwê ya rûkîîrî.

I thaa cia kûthi cukuru.

I thaa mûgwanja cia mûthenya.

I thaa cia kûrea irio bia mûthenya.

I thaa kûmi.

I thaa cia gûceetha.

Ngûgî ya Ciîrî

- a) Thikîîria rwîmbo rûra mwarimo akwina.
- b) Ina bûra mwarimo aina.

I thaa inya, inya
tûthiini tûgaceethe.

I thaa mûgwanja, mûgwanja
tûthiini tûkarîe.

I thaa kenda, kenda
Twînûke wetû mûciî.

- c) Inîra mûciari kana mûkaria waku rwîmbo rûru.

B. Gatwarie

Ngûgî ya Mbere

Ina rwîmbo rûrû.

Ncumatatû, ncumaine

Ncumatano, aramici

Ncumaa, ncumamoci na ncumabiri.

Icio ntugû mûgwanja cia kiumia.

Imbendete gûciina nainya

Imbendete gûciina kaîrî

Imbendete kwina kaîrî na kaîrî.

Ngûgî ya Cîîrî

a) Raitha mbica ino. Imbiyo ûkwona?

b) I ngûgî irîkû irutagwa magiitani mamu?

Ngûgî ya Ithatû

Uga îcairi rîrî bwega.

Magiita

Magiita, magiita, magiita,
Mayaga na magakûrûka,
kuuraga na gûkaara,
Mwanka wunthe.

Mûratho na nthano,
Kuuraga gûkathongama mono,
tûkaanda na tûkarîma,
Itûkenaga mono.

Thaano na kîathû ciakinya,
Irîo tûkethaga,
kwaraga na tûkathithina mono,
Magiita monthe imeega.

C. Gatûthoome

Ngûgî ya Mbere

Thuura mûgambo na ûthoome.

Ngûgî ya Cîîrî

Thooma centenci ino bwega.

- i) Tûmamaga ûtugû.
- ii) Tûthiyaga thokoni ncumaa.
- iii) Tûrîmaga mûratho.
- iv) Tûkethaga irio thaano.

Ngûgî ya Ithatû:

Kûthooma karûgono

- a) Bûrî baîrî baîrî,raithani mbica na bwîrane bûra bûkwona.

b) Thooma karûgono gaka.

Kwarî ncumamoci rûkîîrî kiumia kîthiru, mweri wa îna. Makena naraûkire kûthi mûranûni Kathwana. Mûranû ûyu warûthîtwe îndî ya mûratho. Ikwaurîte mono ntugû înu. Ikwarî na irio na biakûnyua biingî. Antû baatindire bakenete mono.

c) Cookia biûria bibi.

- i) Imbi îkwarîrua karûgononi?
- ii) Kwarî thaa igana?
- iii) Yarî ntugû îrîkû?
- iv) Warî mweri ûrîkû?

D. Gatwandîke

Ngûgî ya Mbere

- a) Thondeka mîgambo ya mathaa na magiita.
b) Ûyûrîria mîgambo îno ugîtûmagîra ntemwa ino.

a e

g h

i î j

k m n

o r t

u û w

i mîgambo îmîega

- i) -g-r-
ii) -tu-u
iii) nth-n-
iv) m-r-th-

Ngûgî ya Cîrî

Ûyûrîria centenci ûgîtûmagîra mîgambo îno.

ûgoro   rûkîrî   Mûgaano   ncumatatû

- i) Tûûkagîra _____.
- ii) _____ i mweri wa mbere wa mwanka.
- iii) Tûthiyaga cukuru kuuma _____.
- iv) Maami arugaga nkima cia _____ thaa kûmi.

Ngûgî ya Ithatû

- a) Thikîria na wandîke centenci.
- b) Thooma centenci inu.
- c) Thomera mûciari kana mûkaria waku.

REPUBLIC OF KENYA

KENYA INSTITUTE OF CURRICULUM DEVELOPMENT

Desai Road, Off Thika Rd.,

P.O. Box 30231 - 00100 Nairobi, Kenya.

Telephone : +254 (020) 374 9900 - 9, 374 8204, 374 7994

Fax : +254 (020) 363 9130.

Email : info@kicd.ac.ke, Website : www.kicd.ac.ke